

Մկրտիչ Արմեն

Մոսկվան ներսում

Տեսնես ո՞ր խելագար ճարտարապետն էր կառուցել այդտեղ այդ գրուցարանը...

Փշալարերով ու բարձր գերանապատնեշով պատած այդ ճամբարում, որտեղ կանգնած էին միայն սարսափելի բարաքներ՝ կեղտոտ, անկանոն ու ողորմելի, որտեղ գետինը միշտ ծածկված էր ցեխաջրով եւ մինչեւ արտաքնոց գնալ ծուլացող կալանավորների մեզով, բակի ուղիղ կենտրոնում, կանգնել էր այդ սքանչելի գրուցարանը՝ թարմ-կանաչ գույնի ներկված: Դրա կլոր պատերը կարծես ժանյակից լինեին. տախտակի նեղ շերտերը շեղակի խաչաձևում էին իրար՝ գոյացնելով փախլավայաձև անցքեր, դարձնելով գրուցարանը օդային, թեթև, թափանցիկ մի ցանց: Թեք-կոնուսաձև կտուրի կենտրոնում ցցվել էր իլիկաձև մի գեղեցիկ սյունիկ, որը կարծես ամբողջ կառուցվածքի հեշտին ձգտումը լինե՞ր՝ դեպի օդի արձակությունն ուղղված:

Նորմալ մարդն այդպիսի սարսափելի վայրում չէր կառուցի այդպիսի գեղեցկություն: Դա կարող էր անել միայն իր սիրելի Մոսկվայի անիմադորելի կարոտից խելագարության հասած որեւէ կալանավոր-ճարտարապետ՝ վերհիշելով Գորկու, «Սոկոլնիկի» եւ այլ պարկերի այդպիսի գրուցարանները, կրպակները, բուֆետները, որոնք, ո՞վ գիտե, գուցե կառուցել էր հենց ինքը...

Փոքրիկ խոհանոցը չունե՞ր ճաշ բաժանելու հարմարություն: Ճամբարի պետը կարգադրել էր բակի մեշտեղում կառուցել մի ծածկ՝ պատերով կամ սյուներով, ճաշն այդտեղ բերելու եւ այդտեղից կալանավորներին բաժանելու համար: Եվ ահա, ճարտարապետը, որին հանձնարարված էր եղել կառուցել այդպիսի մի

բան, կառուցել էր այդ գրուցարանը...

Հագիվ թե ճամբարի պետը մեկուսարան նստեցրած լինե՞ր նրան՝ գերածախսի համար: Գերածախս չկար: Ճարտարապետն օգտագործել էր փայտի այն նեղ շերտերը, որոնք մեխում են գերանաշեն բարաքների պատերին՝ նույնպիսի խաչաձևությամբ, որպեսզի պատերը ծեփելիս ծեփը չթափվի ներքեւ, այլ պահվի դրա ցանցի բջիջներում:

Եթե արված էր որեւէ գերածախս, ապա դա տաղանդի գերածախսն էր, մի անպետք նյութի, որը, միեւնոյնն է, անգործ փտում էր դժբախտ ճարտարապետի ուղեղում:

Ո՞րտեղ էր հիմա այդ ճարտարապետը... Գուցե նրան փոխադրել էին մի այլ ճամբար, գուցե եւ մահացել էր՝ հիվանդանոցի լուսամուտից դուրս նետած իր վերջին հայացքը Մոսկվայի այդ փոքրիկ պատառին հառած... Մոսկվացի Լեոնիդ Կոզլովը, որին վերջերս էին փոխադրել այդ ճամբարը, չէր տեսել այդ ճարտարապետին եւ ոչ էլ լսել էր նրա մասին: Իր անժանոթ հայրենակցից նրան հասել էր այդ գրուցարանը՝ որպես անհոգի մարդկանց համար անհասկանալի եւ անմատչելի, բայց նրանց երկուսի համար այնքան պերճախոս պայմանանշան, մի իսկական նամակ՝ լի կարոտով ու հառաչանքով, վշտով ու ափսոսանքով...

Առաջին անգամ մտնելով այդ ճամբարը, առաջին անգամ տեսնելով այդ գրուցարանը, Լեոնիդը փղձկացել էր եւ լացել աղի արցունքներով, բարձրաձայն ու հեկհեկ: Ոչ ոք չէր հասկացել դրա պատճառը, բոլորը զարմացել էին եւ տարակուսել, որովհետեւ հազվագյուտ բան էր, որ մարդը ճամբարում արտասվեր, այն էլ՝ առանց պատճառի: Մարդկանց աչքերից կարող էին գլորվել քարեր, բայց արցունք՝ երբեք...

Այնուհետեւ Լեոնիդն իրեն երջանիկ էր զգացել, երջանիկ՝ իր ողբերգության մեջ, որ նրան փոխադրել են այդ ճամբարը, Մոսկվայի այդ փոքրիկ պատառին մոտիկ: Վաղ առավոտյան, գնալով կարտոֆիլի դաշտերը՝ ցանելու, քաղհանելու կամ բուկ լցնելու, նա ամբողջ օրը երազում էր այն մասին, թե երբ պիտի վերադառնար ճամբար եւ տեսներ Մոսկվայի այդ պատառը:

Ոչ, ճաշ ստանալու ժամանակ նա չէր բարձրացնում հայացքը եւ չէր նայում գրուցարանին: Այդ ժամերին դրա ներսում կանգնած էին լինում նախաճաշի կամ ընթրիքի կեղտոտ կաթսաները, իսկ դրանց մոտ՝ քրեականը՝ իր այնքան աշառու շերեփը ձեռքին: Կալանավորները, գրուցարանի լուսամտի մոտ երկար հերթ կանգնած, ստանում էին իրենց բաժինը եւ հեռանում: Ապա շուտով շատերը վերադարձնում էին եւ բոլոր կողմերից փակչում դրա ժանյակէ պատերին, փախլավայաձեւ անցքերից նայում ներս: Նայում էին առանց հույսի, թե կարող էին ստանալ եւս մի շերեփ: Նայում էին որպէս լուսնոտներ կամ հիմնոսվածներ, որովհետեւ ի՞նչպէս կարելի է չնայել ճաշի կաթսաներին...

Լեոնիդը գրուցարանը տեսնում էր միայն գիշերները: Երբ կալանավորները ջարդված քնում էին մեռելի պէս, նա, կտրելով իր քունը, վեր էր կենում սրտատրոփ եւ գնում՝ ինչպէս ժամադրության:

Լինում էին հատկապէս երջանիկ գիշերներ, երբ փայլում էր լիալուսինը: Լեոնիդը գնում էր դեպի գրուցարան, կանգ առնում մի քանի քայլ հեռավորության վրա, նայում բաղձանքով ու տխուր ժպիտով, ապա, սրբելով ականայից թրջված աչքերն իր կարկատված բուշլատի թելքով, մոտենում էր եւ զգուշությամբ բացելով դուռը, որ չճոնչաւ, մտնում էր ներս:

Նստում էր Լեոնիդը ժանյակէ պատերի տակ սարքված նեղ նստարաններից մկէի վրա, կարկատված արմունկները հենում էր կարկատված ծնկներին, առնում էր մագակալած այտերն իր կեղտոտ բռունցքների վրա եւ լալիս, լալիս... Ապա չորանում էին նրա արցունքները՝ աղի ու տհաճ, իսկ լացը շարունակվում էր նրա ներսում:

Լեոնիդը վերհիշում էր այդպիսի գրուցարաններ Մոսկվայի պարկերում, մանավանդ Գորկու անվան պարկում, իրեն եւ իր սիրեցյալ աղջկան՝ այնտեղ, միասին նստած: Զրուցարանի մոտով անցնում դառնում էր ժողովուրդը, շուրջը շնչում էր խոտի, թփերի եւ ծառերի կանաչը, ինչ-որ երեք տարբեր հեռավորություններից լսվում էին երեք տարբեր նվագներ, մոտ ու հեռու շաղ էին եկել մեծ ու փոքր, սպիտակ, դեղին կամ գույնզգույն լույսեր...

Կամ դա գրուցարան չէր, այլ փոքրիկ ռեստորան: Նա նստած էր այնտեղ, սեղանակներից մեկի մոտ, իր ընկեր-ընկերուհի ուսանողների հետ: Մյուս սեղանակների շուրջը նստած էին ուրիշ երիտասարդներ: Իսկ շուրջը Մոսկվան էր՝ օվկիանոսի պես փռված...

Լեոնիդը գրուցարան էր գալիս կալանավորների գիշերային հաշվումից հետո: Համաձայն ինչ-որ մարդկանց կողմից արված կարգադրության, նրանց հաշվում էին գիշեր-ցերեկ: Հաշվում էին՝ առավոտյան աշխատանքի տանելուց առաջ: Հաշվում էին՝ աշխատանքի ընթացքում մի քանի անգամ: Հաշվում էին՝ աշխատանքից հետո շաբթ կանգնեցրած ժամանակ, դեպի ճամբար քայլելուց առաջ: Հաշվում էին՝ ճամբարի դարպասի մոտ: Հաշվում էին՝ ընթրիքից հետո, հատկապես այդ նպատակով նրանց հանելով բարաքներից: Մինչեւ իսկ կեսգիշերին գալիս էին բարաքները՝ լապտերները ձեռքերին, եւ հաշվում...

Տարիներ շարունակ հաշիվը ճիշտ էր լինում, պակասողները պակասում էին օրինավոր կերպով՝ մեռնելով կամ փոխադրվելով, ավելացողներն ավելանում էին նույնպես օրինավոր կերպով՝ ապօրինի նորանոր ձերբակալությունների միջոցով: Բայց հաշվողները, բթամիտ համառությամբ, հաշվում էին, հաշվում, հաշվում...

Եթե հատուկենտ մարդիկ որոշում էին փախչել եւ փախչում էին, ապա հաշվված լինելը եւ չէր պահում նրանց, նրանք հարգանք չունեին թվաբանության նկատմամբ: Ընդ որում, նրանք բոլորը փախչում էին անտառից, դաշտերից, եւ ոչ մեկը՝ ճամբարից: Բայց էլի, նրանց հաշվում էին նաեւ ճամբարում, ներառյալ նաեւ կեսգիշերով...

Ուստի եւ Լեոնիդն ստիպված էր լինում գրկվել կալանավորի ամենաթանկագին բանից՝ քնից, որպեսզի հավաստիանար, որ հաշվողները եկան ու գնացին, ապա վեր կենար եւ գնար իր ժամադրությանը:

Ամիսներ շարունակ, ամեն գիշեր, կրկնվում էր նույնը: Երբեմն Լեոնիդը, անքուն եւ ջարդված էր հենց այդտեղ, գրուցարանում, իսկ երբեմն, սրսփալով գիշերային ցրտից, վերադառնում էր բարաք:

Մի երեկո, սակայն, բարաքում սպասելով հաշվողներին, Լեոնիդը քնեց։ Արթնացավ հանկարծակի, վեր ցատկեց նստեց եւ զգաց, որ շատ է քնել եւ հաշվողները, իհարկե, եկել են եւ անցել։

Նա գնաց իր ժամադրությանը։ Տաք գիշեր էր, լուսնկա, եւ նա լույսի տակ հստակորեն տեսավ իրեն բաժին ընկած այդ փոքրիկ Մոսկվան։ Մտավ ներս, նստեց սկսեց շոյել գրուցարանի ծակոտեն պատերը, տխուր ժպտալ մենակության մեջ, լուռ խոսքերով դիմել իր Մոսկվային։

Հագիվ մի քանի թուպե էր, ինչ նա նստել էր, երբ դարպասի կողքի անցատնակից ճամբար մտան չորս-հինգ պահակներ՝ վառված լապտերներով, եւ ցրվեցին ամեն մեկը մի բարաք՝ հաշվելու համար կալանավորներին։

Լեոնիդը ոչինչ չնկատեց եւ շարունակեց նստած մնալ իր Մոսկվայում։

Քիչ հետո, մեկատմեկ, պահակները դուրս ելան բարաքներից եւ գնացին։ Վերջինը դուրս ելավ այն պահակը, որը մտել էր Լեոնիդի բարաքը։ Նա չգնաց դուրս, այլ դիմեց դեպի արտաքնոց։ Լապտերը երկարեց ներս, նայեց։ Չտեսնելով ոչ ոքի, նա մի պահ կանգ առավ տարակուսած, ապա, ինքն էլ գիտենալով, որ ոսկորից ու մաշկից բաղկացած կանալավորը չի կարող գոլորշիանալ անհետ, մտածեց, թե էլ որտեղ կարելի է փնտրել նրան։ Եվ քանի որ ուրիշ տեղ չկար, նա քայլերն ուղղեց դեպի գրուցարան։

Ի՞նչ ես անում եղտեղ, հարցրեց նա՝ ավելի շուտ զարմացած, քան թե բարկացած։ Սկսել էի կարծել, թե դու փախել ես։

Լեոնիդը սարսափելի ցնցվեց անսպասելի ձայնից, ապա մի վայրկյանում վերադառնալով Մոսկվայից ճամբար, ասաց հանգիստ .

Այո, ես փախած եմ։

Ի՞նչ ես դուրս տալիս։

Ես ազատության մեջ եմ։

Պահակը բարձրացրեց լապտերը, նայեց կալանավորի երեսին: Ինչպես որ լացն էր հազվագյուտ ճամբարներում, այնպես էլ խելագարվելը:

Դու կարծում ես, թե ազատությունը միայն ճամբարի շո՞ւրջն է, «դու»-ով հարցրեց Լեոնիդն իր հասակակից պահակին: Ճամբարի շրջանակը կենտրոնում բաց է եւ այստեղ էլ ազատություն է: Ես փախած եմ: Ես Մոսկվայում եմ:

Դու մոսկվացի՞ ես, հարցրեց պահակը՝ կանգնելով կալանավորից պատշաճ հեռավորության վրա:

Այո: Այստեղացի:

Գնա բարաք, ավելի շուտ խորհուրդ տվեց, քան թե կարգադրեց պահակը:

Եթե կարելի է՝ թույլ տուր մնամ: Ես ամեն գիշեր եմ գալիս այստեղ:

Ինչո՞ւ: Բաղլինջները կծո՞ւմ եմ:

Կծում եմ: Բայց դա չէ կարելու: Թույլ կտա՞ս:

Նստիր՝ ինչքան ուզում ես, բարեհոգաբար թույլ տվեց պահակը: Բայց ինչի՞ համար:

Դու եղե՞լ ես Մոսկվայում:

Ոչ:

Չես ուզեցել երեւի:

Ի՞նչպես չեմ ուզեցել: Ամբողջ կյանքումս եմ երագել: Դու Մոսկվայի հենց միջի՞ց ես:

Այո: Նստիր, քաղաքացի պահակ, մի վախենա, ես չեմ խելագարվել: Այս գրուցարանը շատ նման է Մոսկվային, դրա համար գալիս եմ ամեն գիշեր, կարոտս առնում: Հասկացա՞ր:

Դա հասկացա, ասաց պահակը՝ նստելով նրանից մի քիչ հեռու եւ լապտերը դնելով այնպես, որ լույսը դրսից չերեւա: Բայց չեմ հասկանում մի ուրիշ բան: Եթե դու Էդքան սիրում ես Մոսկվան, բա էլ ինչո՞ւ էիր ծախում ֆաշիստներին...

Լեոնիդը նայեց իր հասակակցին: Նրանք իրար նման էին ոչ միայն տարիքով, կազմվածքով, այլեւ, որոշ չափով, նաեւ դեմքով: Ինչ հաջողությամբ որ նրանք նստած էին դեմ-դիմաց՝ մեկը որպէս կալանավոր եւ մյուսը որպէս պահակ, նույն հաջողությամբ էլ կարող էին նստել հակառակ վիճակում: Նրանք նայեցին միմյանց աչքերի եւ երկուսն էլ հասկացան այդ բանը:

Եվ դու հիմարի պէս հավատո՞ւմ ես դրան, հարցրեց կալանավորը:

Խոսքերդ չափավորիր, կամացուկ պատասխանեց պահակը:

Ավելի շուտո՞ւ ոչ թե չափավորեմ, այլ այդ մասին բոլորովին չխոսեմ, համաձայնվեց կալանավորը: Ոչ ես ու դու ենք հնարել այս կարգը, ոչ ես ու դու ենք մեղավոր, ճիշտ է: Եկ խոսենք Մոսկվայի մասին:

Խոսիր, ասաց պահակը:

Ես կպատմեմ թե՛ քեզ համար, թե՛ ինձ:

Պատմիր, ասաց պահակը:

Ո՞ր ծայրից սկսեմ... Կալանավորը մտածեց: Եկ սկսեմ հենց այս գրուցարանից... Սա կանգնած է Գորկու անվան պարկի ուղիղ մեջտեղում: Լսե՞լ ես այդ պարկի մասին:

Լուսանկարներն ունեմ տանը:

Ամեն երեկո հանդիպում եւ այնտեղ նստում էին մի ուսանող եւ ուսանողուհի: Նրանք երկուսն էլ սովորում էին վերջին կուրսերում: Տղան՝ ճանապարհների հաղորդակցության ինստիտուտի, աղջիկը՝ Տիմիրյազեւի անվան գյուղատնտեսական... Նրանք ոչ ոքի ոչ մի վնաս չէին հասցրել, ոչ մի, ոչ մի... Չգիտեմ, ո՞ւմ էր հարկավոր, որ ուսանողն աքսորվեր որպէս

հակահեղափոխական խմբակի անդամ, իսկ ուսանողուհին այլևս մեն-մենակ
գար այդ գրուցարանը, նստեր ամեն երեկո եւ արտասվեր...

Լեոնիդը լռեց մի պահ, ցնցեց գլուխը:

Զրուցարանի շուրջը...

Սպասիր... Դեռ դուրս մի գա գրուցարանից: Շարունակիր... նրանց մասին:

Ուսանողը եւ ուսանողուհին որոշել էին իրենց ամբողջ կյանքը նվիրել ժողովրդին:
Մեկը երագում էր երկաթուղիների անցկացնել անապատներով ու տունդրաներով,
իսկ մյուսը՝ այգիներ ու պարտեզներ բարձրացնել դրանց շուրջը: Նրանք
երջանիկ էին, որ ունեին այդպիսի ապագա: Իսկ գրուցարանի շուրջը...

Քեզ ասացի՝ դեռ դուրս մի գա գրուցարանից:

Լսիր... Իսկ գրուցարանի շուրջը զբոսնում էին նույնպիսի երիտասարդ
ուսանողներ եւ ուսանողուհիներ: Ճիշտ նույնպիսի երագներով ու ծրագրերով:
Բայց ինչո՞ւ ձերբակալեցին հատկապես այդ մեկին: Եվ ինչո՞ւ ձերբակալեցին
թեկուզ մի ուրիշին: Ո՞ւմ էր դա հարկավոր, ո՞ւմ... Հա, գրուցարանի մասին... Սա
կանգնած էր պարկի ամենակենտրոնում: Իսկ պարկից ոչ հեռու Կրեմլն էր:
Կրեմլի մյուս կողմում՝ Կարմիր հրապարակը՝ լենինի դամբարանով...

Պահակը հանգցրեց լապտերը, ավելի մոտ նստեց կալանավորին:

Երբ առավոտյան կողմ հնչեց արթնացման գոնգը, նրանք սթափվեցին: Լեոնիդն
ընդհատեց իր չավարտած պատմությունը, ասաց .

Գնա Մոսկվա, խնդրում եմ քեզ: Հենց որ արձակուրդ ստանաս՝ գնա եւ տես
Մոսկվան: Գոնե դու տես...

Պահակը ցնցեց նրա ուսը .

Լսիր, Լյոնյա... Գրիր մի դիմում: Կտանեն ինձ հետ:

Ո՞ւմ տանեն դիմումը...

Ում որ պետքն է: Որ քեզ ազատեն:

Կգրեն, տար, ասաց Լեոնիդն անհույս: Բայց հագիվ թե բան դուրս գա, Սաշա:
Անարդարությունը կատարվել է հայրենիքի չափերով, հայրենիքի չափերով էլ
պիտի վերանա: Իսկ դու գնա Մոսկվա, Սաշա, անպայման...

Իսկ դո՞ւ, Լյունյա...

Ե՞ս... Ես դեռ պիտի սպասեմ: Ուրիշ ի՞նչ կարող եմ անել: Ահա իմ Մոսկվան:
Առայժմ:

Խոհանոցի դուռը բացվեց, ճաշ բաժանողն ու մի այլ կալանավոր դուրս հանեցին
ճաշի բաքը՝ բերելու համար գրուցարան, որն այլևս գրուցարան չէր, այլ ճաշ
բաժանելու տեղ:

Գնա բարաք, պատրաստվիր ելնելու աշխատանքի, կալանավոր, կարգադրեց
պահակը:

Լսում եմ ձեզ, քաղաքացի պահակ, հնազանդվեց կալանավորը:

Նորից սկսվեց ճամբարի առօրյան: